

Bewaak de prachtige diversiteit van het Friese landschap

Atelier Fryslân stopt na vier jaar; de provincie wil de onafhankelijke raadgever over ruimtelijke kwaliteit niet langer financieren. Dat is jammer, stelt Peter de Ruyter, want het werk vraagt om continuïteit en lange adem.

Peter de Ruyter

Atelier Fryslân stopt na vier jaar; de provincie wil de onafhankelijke raadgever over ruimtelijke kwaliteit niet langer financieren. Dat is jammer, want het is een portefeuille die vraagt om continuïteit en lange adem. Atelier Fryslân kwam voort uit het Provinciale Streekplan *Om de kwaliteit fan de romte*, vastgesteld in 2007. Daarin stond te lezen: 'Het landschap en de ruimte vormen hét kapitaalgoed van Fryslân in de toekomst. Het werken aan een economisch sterk en tegelijkertijd mooi Fryslân is daarom ook een gezamenlijke verantwoordelijkheid'. Binnen Nederland is het uniek dat de kwaliteit van de ruimte zo nadrukkelijk in het Friese provinciale beleid is vastgelegd. Het Atelier wordt in het streekplan benoemd als onafhankelijk uitvoeringsinstrument. In feite was het onze opdracht om iedereen in de provincie er beter van bewust te maken dat de uiterlijke kwaliteit van de leefomgeving (oftewel de 'ruimtelijke kwaliteit') van groot belang is: voor het welzijn van mensen in het algemeen en in het bijzonder voor het behoud en aantrekken van hoogwaardige werkgelegenheid.

De drijvende kracht achter het streekplan was wijlen gedeputeerde Anita Andriessen. In de periode voorafgaand aan de start van het Atelier heb ik een aantal keren met haar kunnen spreken. Zij maakte zich op een aantal punten grote zorgen over de kwaliteit van het landschap in Fryslân, het Friese goud. In haar woorden: 'Het Friese goud slaat meer en meer dof uit ..., wat kunnen we daaraan doen, hoe kunnen we het met elkaar weer laten stralen?' Dat was de uitdaging die ons wachtte bij de start in 2008.

Waarin zit hem die kwaliteit van de Friese ruimte precies? En hoe stel je vast dat die kwaliteit aanwezig is of juist verdwijnt? Het begrip ruimtelijke kwaliteit wordt vooral bruikbaar en begrijpelijk in relatie tot een bepaalde opgave, een concrete vraag. Bijvoorbeeld de vraag wat uit oogpunt van landschappelijke beleving de meest geschikte locatie is voor windmolens: op de ene plaats kunnen ze de bestaande kwaliteit van een gebied ernstig verstoren, ergens anders kunnen ze de identiteit van een plek juist versterken door een geconcentreerde plaatsing en een specifieke opstellingsvorm. Waar het bij 'kwaliteit van de ruimte' meer in het algemeen gesproken om draait, wordt zichtbaar, vind ik, in *Hoe God verdween uit Jorwerd* van Geert Mak. De auteur beschrijft daarin op een inspirerende manier de veranderingen in geluiden, kleuren en geuren in het landschap rondom Jorwert; de zintuiglijke ervaring van het landschap staat centraal. Maar ook signaleert hij de veranderende snelheden in het landschap, de komst van de auto, de forens en de consequenties van die veranderingen voor mens en omgeving. Je zou kunnen zeggen dat het boek symbool staat voor een

alerte houding ten opzichte van onze dagelijkse leefomgeving. Je kunt het lezen als een pleidooi voor aandacht en zorgvuldigheid bij veranderingen in het landschap, een pleidooi voor het hooghouden van bijzondere kwaliteiten.

In Maks boek uit 1995 worden de veranderingen in de laatste decennia van de 20e eeuw vooral sec beschreven, zonder direct kwaliteitsoordeel. In het werk van Atelier Fryslân was het kwaliteitsoordeel juist het vertrekpunt. Wat gaat er goed, wat kan er beter? Vooral bij de ongevraagde adviezen was onze persoonlijke zorg, verbazing of irritatie de directe drijfveer om te komen tot een ontwerp, een antwoord op de al dan niet zelf geformuleerde opgave. De ongevraagde adviezen waren adviezen waar formeel niemand om zat te springen en tegelijkertijd misschien wel iedereen. Cruciaal was onze onafhankelijkheid: die bood partijen de gelegenheid om al dan niet op termijn over hun eigen schaduw heen te stappen.

Open wonden

Een goed voorbeeld is het ongevraagde advies over bedrijventerreinen (2010). In de huidige situatie zijn bedrijventerreinen als het IBF bij Heerenveen open wonden in het Friese landschap. Een van de conclusies uit het advies was dat de transformatie van zulke terreinen op gang gebracht zou kunnen worden door schaarste te creëren, oftewel: door radicaal te stoppen met de aanleg van nieuwe terreinen. Bij de overhandiging van het advies aan de betrokken gedeputeerde in de Bethelkerk in Drachten gaf deze ruiterlijk toe dat hij niet direct op dit advies zat te wachten. Het strookte immers niet met bestaande

Juist bij de kleinere gemeenten is de aandacht voor ruimtelijke kwaliteit nog onvoldoende ontwikkeld

afspraken. De grote belangstelling voor het advies lijkt daarna evenwel het nodige te hebben bijgedragen aan een denkproces bij verschillende partijen.

In de afgelopen jaren heeft Atelier Fryslân aan de hand van de uitgebrachte adviezen samenhangende opvattingen ontwikkeld met betrekking tot de omgang met ruimtelijke kwaliteit. Het begrip diversiteit is daarbij belangrijk gebleken. Verschillen maken een landschap. Fryslân is de rijkste provincie van Nederland wat betreft de diversiteit aan landstypen. Die grote verscheidenheid is hét vertrekpunt gebleken voor al onze adviezen en

Gorredijk wilde en kon uitbreiden met een bedrijventerrein, terwijl ook in Drachten er ruimte bij is gekomen. Foto: Frans Andringa

activiteiten. Steeds ging het om de vraag: waar ben ik? Hoe kun je de verschillen tussen die landschappen goed tot hun recht laten komen?

Verschillen hebben echter niet alleen te maken met de ondergrond maar ook met de 'druk' op de ruimte. Die is niet overal even groot: de dynamiek van verandering, de 'programmatische druk', is in de A7-zone een andere dan in de regio boven Dokkum. Terwijl er ook binnen de A7-zone zelf verschillen in ontwikkeling zijn. Juist het onderscheid tussen 'hogedruk'- en 'lagedruk'-gebieden is waardevol; het voorkomt dat alles op elkaar gaat lijken. Je moet dan ook niet alles met alles willen verbinden. Ook isolatie kan kwaliteit hebben en tot een eigen 'natuurlijke' dynamiek leiden.

Naast de verschillen in bodemsysteem en economische ontwikkeling wordt de Friese situatie verder nog gekenmerkt door de afwisseling aan belevingssnelheden. Het landschap met zijn grote toeristische en recreatieve kwaliteiten wordt door de gebruikers niet alleen vanuit de auto ervaren maar ook vanaf de boot, de fiets of te voet beleefd. Door die verschillende 'tempi' bewust en weloverwogen te benutten, kunnen kwalitatief hoogstaande landschapsontwerpen tot stand komen.

In het advies *Landgoed De Jouwer, kansen voor de ontwikkeling van ruimtelijke kwaliteit rondom het nieuwe knooppunt Joure* (2011) komen de drie 'lijnen van diversiteit' mooi bij elkaar. Het gebied ten zuiden van Joure, op de overgang van zand naar veen, gaat de komende jaren rigoureuze op de schop. De rotonde wordt vervangen door een ongelijkvloers knooppunt, en de A7 wordt verlegd. In het advies is vooral ruimte en een eigen gezicht gecreëerd. Door de landschappelijke overgang te markeren met singels en lanen, gekoppeld aan fiets- en voetpaden (de lage belevingssnelheid) ontstaat een aantrekkelijk uitloopgebied voor recreanten en omwonenden. Dit groene raamwerk biedt een stevig, hoogwaardig ruimtelijk kader voor het toekomstige, nog onbekende programma. De gemeente Skarsterlân, de provincie Fryslân en Rijkswaterstaat hebben het advies op hoofdlijnen overgenomen.

Op het eerste gezicht is de provincie Fryslân er de laatste jaren in ruimtelijk opzicht niet op achteruit

Gorredijk breidt uit, terwijl in Drachten en Heerenveen grote hoeveelheden terrein braak liggen

gegaan. De aanwezige verrommeling door lukraak geplaatste windmolens, anonieme bedrijventerreinen en uitwisselbare dorps- en stadstranden lijkt niet te zijn toegenomen.

Toch zie je bij nadere observatie dat ongewilde processen wel degelijk doorgaan en verrommeling constant op de loer ligt. Gorredijk wil en krijgt een uitbreiding van zijn bedrijventerrein, anoniem en uitwisselbaar, terwijl in Drachten en Heerenveen grote hoeveelheden terrein braak liggen. Onbegrijpelijk. Het rijke palet aan landstypen, dé kwaliteit van Fryslân, vervaagt hierdoor, de provincie verliest aan kleur.

Kleine gemeenten

Ruimtelijke kwaliteit is bij uitstek een thema dat vraagt om continuïteit en een lange adem. Vier jaar tijd is te kort om grote ruimtelijke veranderingen tot stand te brengen. Politiek lef, bestuurlijke vasthoudendheid en een consistente visie zijn vereist om op de lange termijn vooruitgang te kunnen boeken. Mijn ervaring is dat juist bij de kleine(re) gemeenten in Fryslân de aandacht voor ruimtelijke kwaliteit nog onvoldoende is ontwikkeld. De laatste twee jaar hebben we positieve ervaringen opgedaan met zogenoemde werkateliers. Deze ateliers zijn een zoektocht naar 'de vraag achter de vraag'. Aan de hand van een concrete opgave wordt de vraag ter plekke aangescherpt. Alleen al het feit dat ambtenaren 'door de afdelingen heen' een dag met elkaar op stap zijn en bewust leren kijken naar hun werkomgeving is enorm waardevol. De werkateliers voor gemeenten zouden in de toekomst dan ook zeker een vervolg moeten krijgen. Ook hier geldt weer de noodzaak van een lange adem, van blijvende aandachtigheid.

Juist in perioden van recessie moet je ambitie tonen en samenwerken. Drie punten zijn daarbij relevant. Ten eerste: ruimtelijke kwaliteit is geen luxe. Het kost niets extra's, maar loont wel, in materiële én immateriële zin. Het advies over de ruimtelijke kwaliteit van gemalen toont dat fraai aan. Door de hoge hekwerken rondom de gemalen waar mogelijk te vervangen door bijvoorbeeld een haag, greppel of zitgelegenheid, blijft er per saldo geld over en ontstaan er gastvrije plekken in het landschap waar mensen kunnen genieten van de omgeving.

In de tweede plaats: een goed ruimtelijk ontwerp is integraal. Het weet opgaven, en daarmee ook geldstromen, met elkaar te verbinden. Ons laatste grote advies, over de Nederlandse Waddenkust, laat dat zien. Door de toekomstige klimaatverandering te koppelen aan een andere kijk op dijkversterking kan een brede toegankelijke kustzone ontstaan die aantrekkelijk is voor natuur, recreatie en toerisme.

Tot slot: in Fryslân is er een oprechte interesse in het landschap. Ik was soms aangenaam verrast over de betrokkenheid bij een onderwerp, zoals op die avond in Heeg waar tweehonderd mensen naar het dorps huis waren gekomen om ons advies over watersportkernen in ontvangst te nemen. Die betrokkenheid is goud waard. Bouwen aan onderling vertrouwen en met elkaar in gesprek blijven over complexe onderwerpen zijn onmisbaar bij het stimuleren van ruimtelijke kwaliteit.

Maar bovenal vraagt het rijke Friese landschap zelf om zorg voor ruimtelijke kwaliteit, om het bewaken van die zo unieke verscheidenheid. Het kleinschalige Wâlden-gebied heeft de grote maat van de Greidhoeke nodig, en omgekeerd, om herkenbaar en onderscheidend te zijn. Ook in tijden van onzekerheid en grote veranderingen is diversiteit een waarde die we in Fryslân moeten blijven koesteren.

Na het inhoud geven aan het begrip ruimtelijke kwaliteit en het benadrukken van het belang ervan, gaat het nu om het samen toepassen van de verworven kennis. De kiem ligt er. Het landschap roept.

